

Bingöl Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Bingol University

Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2

Yıl/Year: 2023, s. 153-167

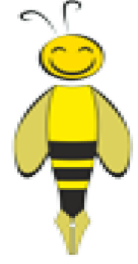
DOI: 10.33399/biibfad.1362464

ISSN: 2651-3234 / E-ISSN: 2651-3307

Bingöl/Türkiye

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş/Received: 18/09/2023 Kabul/ Accepted: 03/12/2023

Orta ve Alt Gelir Grubu Ailelerde Yatırım Deneyimleri: Kripto Paralar ve Maddi Kayıplar

Investment Experiences in Middle and Lower Income Group Families: Cryptocurrencies and Economic Losses

İsa YILMAZ*
Burak ACAR**
Ömer Miraç YAMAN***

Öz

Bu çalışma, orta ve alt gelir gruplarından bireylerin kripto para yatırımına yönlendiren motivasyonları ve bu motivasyonların ortaya çıkan sosyal ve ekonomik zorluklarla ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Buradan yola çıkarak, bu çalışmanın ana araştırma cümlesi kripto para yatırımının içinde bulunulan maddi zorlukları aşmada orta-alt sosyoekonomik gelire sahip aile fertleri açısından giderek daha fazla başvurulan bir yöntem olduğu ve bu yöntemin doğurduğu sonucun maddi kayıpları daha da derinleştirdiği ve aile içi sorunları arttırdığı yönündedir. Araştırma, fenomenolojik bir desen ve nitel araştırma yaklaşımını kullanarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda elde edilen veriler analiz edilmiştir. Bulgular, orta-alt gelire sahip bireylerin kripto para yatırımına farklı motivasyonlarla girdiğini ve bu yatırımların maddi sıkıntıları aşma amacı taşıdığını göstermektedir. Ancak, finansal okuryazarlık eksikliği, düzensiz piyasa koşulları ve spekülasyon nedeniyle beklenen kazançların elde edilememesi, bu yatırımcıların kayıplarını artırmıştır. Ayrıca, bu kayıpları telafi etmek için borçlanma ve kredi alma eğilimi göstermişlerdir. Araştırma, finansal okuryazarlık düzeyinin artırılmasının önemini vurgularken, düzenleyici önlemler ve ekonomik yardım seçeneklerinin geliştirilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: İktisadi düşünce, sosyal hizmet, kripto para, aile sistemi, dijital bağımlılık

JEL Kodları: B15; I30; E42; I31; Z13

Abstract

This study aims to examine the motivations that lead individuals from middle-lower income groups to invest in cryptocurrency and the relationship between these motivations with social and economic hardships. Hence, the main research statement of this study is that cryptocurrency investment is an increasingly used method for family members with middle-lower socioeconomic income to overcome financial difficulties, and the result of this method is that it deepens economic loss and increases domestic problems. The research was conducted using a phenomenological design and qualitative research approach. The data obtained through semi-structured interviews with the participants were analyzed. The findings show that individuals with lower-middle-income enter cryptocurrency investments with different

* Doç.Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, isa.yilmaz@medeniyet.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7388-8539>

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, acarburak.tr@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4765-3319>

*** Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, omermirac@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9989-8575>

motivations. These investments aim to overcome financial difficulties. However, the lack of financial literacy, irregular market conditions, and the inability to realize expected gains due to speculation have increased the losses of these investors. Moreover, they tended to borrow and take loans to compensate for these losses. The research emphasizes the importance of increasing the level of financial literacy and suggests that regulatory measures and economic assistance options should be developed.

Keywords: Economic thought, social service, crypto currency, family system, digital addiction.

JEL Codes: B15; I30; E42; I31; Z13

1. GİRİŞ

Kripto para piyasası özellikle son on yılın en çok rağbet gören yatırım alanlarından biri haline gelmiştir. 2022 yılı itibariyle küresel finansal varlıklar içerisinde yaklaşık %1'lik bir paya sahip olan kripto para sektörü (Hermans vd., 2022) oldukça sığ bir piyasa olarak tanımlanmasına rağmen önerdiği merkezizsiz para dolaşımının sağladığı 'algoritmik güven'den ötürü geleceğin dünyasında teknolojik gelişmelere çabuk adapte olabilecek bir alternatif para sistemi olarak görülür (Özdoğan ve Turan Artuç, 2022: 47). Bu yönüyle kripto paralar görece düşük sermaye hacminden ötürü yüksek fiyat dalgalanmalarına ve spekülasyona açık olduğu için yüksek risk içerse de giderek daha fazla yatırımcının ilgi alanına girmeye devam etmektedir. Pandemi dönemine bakıldığında başta en çok bilinen kripto para olan Bitcoin olmak üzere diğer kripto paralar da her geçen gün daha fazla talep görmekte ve toplumun her kesiminin az ya da çok sahip olduğu sermayeyi değerlendirdiği bir yatırım aracı olma yolunda emin adımlarla ilerlemektedir (bkz. Auer ve Tercero-Lucas, 2022: 1).

Kripto paralara artan ilgiyi son yüzyılın iktisadi gelişmeleri ile açıklamak mümkündür. Son elli yılda küresel ekonomi giderek finansal piyasaların daha fazla yükseliş gösterdiği ve bunun karşısında reel ekonominin milli gelir içindeki payının artış hızının ivme kaybettiği bir dünyaya evrilmektedir (Yılmaz, 2022: 28). Böyle olunca finansal yatırımlar daha fazla önem kazanmakta ve sermaye daha çok finansal piyasalarda değerlendirilmek üzere kullanılmaktadır. Reel sektör karşısında finansal piyasaların küresel ölçekte neden daha fazla ilgi gördüğü konusunda farklı yaklaşımlar mevcut (bkz. Dembinski, 2009; Epstein, 2005; Lapavitsas, 2013), ancak bu çalışmanın odağında finansal piyasalar içerisinde gerçekleşen yatırımlar arasında son birkaç senenin popüler yatırımı haline gelen kripto para sektörünü özel olarak incelemek yer almaktadır.

Kripto para piyasalarının iktisadi boyutları üzerine oldukça geniş bir literatür yer almaktadır (bkz. Brunton, 2019). Bu piyasaların ekonomiye potansiyel olumlu etkileri, küresel ekonominin geleceğinde ne ölçüde yer alacağı ve riskli ve spekülatif bir yatırım aracı olması gibi hususlar iktisadi yaklaşımların merkezinde yer alır. Ancak, kripto para piyasalarının yarattığı sosyal risk ve bunların toplumsal sonuçları üzerine şimdiye dek sınırlı çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Pilatin ve Dilek, 2023; Bulut ve Menteş, 2022; Dülek, 2022; Fettahoğlu ve Sayan, 2021; Oyman, 2022; Öncü ve Ektik, 2021; Pilatin, 2022). Oysa kripto para sektöründe yaşanan gelişmeler istatistiksel olarak salt yatırım alanlarının çeşitlenmesine dair bir gösterge olmaktan çok gündelik hayata dönük izdüşümleri düşünüldüğünde ciddi bir etki yarattığı için araştırılmaya muhtaçtır. Bu manada, örneğin, pandemi döneminde tüm dünyada yaşanan parasal genişleme sonrası bol ve ucuz kredinin kripto para piyasalarına girişi hızlandırdığı gerçeği sadece iktisadi bir veri olmaktan çok servetin haksız transferi ve eşitsizliğin derinleşmesi bağlamında ortaya çıkardığı sosyal riski düşünmek adına da önemli bir gelişmedir (Aysan, Demir, Gozgor, ve Lau, 2019; Tapscott ve Tapscott, 2016).

Bu konuyu biraz daha detaylandırmak gerekirse, her ne kadar kripto para piyasasında yatırım yapmak ilk zamanlarda orta ve üst gelir grubunun yöneldiği bir alan olarak varsayılsa da özellikle pandemi döneminde yaşanan gelir kayıpları sonrası orta ve alt sosyoekonomik gelire sahip ailelerde içinde bulunulan maddi imkansızlıklardan kaçış için, riskli bir yol olmasına rağmen, bu piyasalara yönelimi giderek artmıştır. Bu yüzden kripto para borsaları bu gelir gruplarına finansal erişimi kolaylaştırarak toplumun en alt tabakasının geleceğini riske atmada önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, bu borsalar günümüzde bağımlılık çeşitleri içerisinde kripto para bağımlılığı diye özel bir kategori oluşmasına sebep olmuştur. Günümüzde pek çok hastane ve özel klinik dijital para, sanal

para ya da kripto para bağımlılığı adı altında tedavi hizmetleri sunmaktadır. Kripto para bağımlılığı uzmanlarına yönelen kimselerin intihar, boşanma ve şiddet gibi yönelimleri dolayısıyla klinik destek almaları bu sektörün ne derece toplumsal yıkıma yol açtığını göstermesi açısından önemlidir (Sonkurt ve Altınöz, 2021: 200).

Finansal içerilme adına kripto para borsalarının tüm dünyada yaşattığı riskin boyutu Türkiye’de dünya ortalamasının çok üzerindedir. Zira, bu alanda yayınlanmış uluslararası raporlar (Auer vd., 2023) ve yerel kaynaklar) Türkiye’nin dünyada kripto para alım satımını en çok yapan ülkeler arasında ilk beş ülkeden biri olduğunu göstermektedir (Fenkli, Çırak, ve Soylu, 2023: 156). Kripto para sektörüne girişlerin giderek artması gerçeğinden yola çıkıldığında yaşanacak kayıplar ve ortaya çıkacak psikolojik, sosyal ve iktisadi problemlerin de aynı oranda büyük olabileceği beklenen bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında kripto para mağduriyetlerinin ve bu mağduriyetlerin ortaya çıkaracağı sonuçların hafife alınmayacak derecede önemli bir sorun teşkil ettiği yadsınamaz.

2021 yılı Nisan ayı içerisinde Türkiye’de Thodex adlı kripto para borsasının yatırımcılara 2 milyar dolarlık çöküş yaşatması sonrası Cumhuriyet tarihinin en büyük dolandırıcılık vakası olarak tarihe adını yazdırmıştır (Kesebir ve Küsbeci, 2022: 103). Bu platformda kripto paralara sahip olan her 100 kişiden 77’sinin 34 yaş altı gençler olması Türkiye’de ortalama evlilik döneminin ilk zamanlarını yaşayan kesimin aile içi ilişkilerini tehlikeye atması açısından ayrıca önemli bir gelişmedir. Benzer şekilde, yakın zamanda yayınlanan Bank of International Settlements raporu şimdiye dek kripto paralara yatırım yapan insanların yaklaşık %81’inin bu yatırımlarından net zarar ettiğini gözlemlemiştir (Auer vd., 2023: 3). Şimdiye dek en çok kripto para uygulamasını indiren kimselerin Türkiye vatandaşı olduğu bilindiğine göre (Auer vd., 2023: 6), Türkiye’de bu kayıpların aile içi ilişkilerde yarattığı olumsuz sonuçlar açığa çıkmayı beklemektedir.

Önde gelen kripto para borsası olan Paribu’nun 2022 yılı ağustos ayında gerçekleştirdiği kripto para bilinirlik ve algı araştırmasının sonuçları bu sonuçların ne kadar yıkıcı olduğunu göstermesi açısından ilginç veriler sunmaktadır. Örneğin, Türkiye’de kripto para işlemleri yapan her 10 kişiden 4’ü kripto para yatırımını kârlı bulmaktadır. Buna paralel olarak 2021 yılına göre bu piyasada işlem yapmak isteyenlerin oranı bu yıl 4,5 kat artmıştır. Ayrılan bütçe ise bir önceki yılda ortalama 3.137,8₺ iken bu yıl 9.861,7₺ olmuştur. Yine, araştırma bu sektöre yönelenlerin daha çok Y kuşağından lise mezunu kimseler olduğunu gözlemlemektedir. Gelir gruplarına bakıldığında en çok C1 statüsünde yer alan orta üst grupların kripto para işlemi yaptıkları, bu grubu orta alt ve alt gelir gruplarının takip ettiği görülmektedir. Bu gruplar içerisinde en çok işlemi ücretli çalışanlar yapmakta, bu grubu çalışmayan kesim takip etmektedir (Paribu, 2022).

Raporun sağlamış olduğu çerçeveden yola çıkıldığında orta üst gelire sahip ücretli çalışanların kripto paradan dolayı yaşadığı mağduriyetlerin etkisini incelemek kripto para sektörünün genel etkisini görmek açısından önemli olabilir. Ancak, bununla birlikte, orta alt gelir gruplarının ve özellikle çalışmayan ya da düzenli çalışan statüsünde olmayan kimselerin mağduriyetlerinin aile ilişkilerine etkisinin büyüklüğünü göz önüne alınca kripto paraların orta-alt gelire sahip ailelerde etkisini incelemek ve elde edilecek bulgularla politika önerileri geliştirmek bu çalışmanın önemli bir katkısı olarak düşünülebilir.

Görüldüğü üzere, kripto paralar birçok yönüyle akademik açıdan aydınlatılmaya muhtaçtır. İktisadi boyutlarıyla geleceğin ekonomisinde alternatif bir para sistemi olarak yer alıp almayacağı en çok rağbet gören meselelerden biridir (Vigna ve Casey, 2016). Aynı zamanda kripto paraların gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin para politikalarında olumlu bir devrim niteliğinde etki yaratıp yaratmayacağı da uluslararası kurumlar tarafından tartışılmaktadır. Ancak, kripto paraların sosyoloji, psikoloji ve felsefe gibi disiplinler içerisinde sosyal etki bağlamında ele alınması konusunda henüz yavaş adımlar atılmaktadır. Türkiye’de kripto paraların sosyal etkisine dair yok denecek kadar az sayıda çalışmanın olması bu durumu en net şekilde ortaya koymaktadır (Bulut ve Menteş, 2022; Öncü ve Ektik, 2021).

Bu çalışma orta ve alt gelir grubuna ait aile üyelerinden en az birini kripto para yatırımına sevk eden motivasyonları ve bu motivasyonların içinde yaşanan sosyal ve maddi zorluk ile ilişkisini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Buradan yola çıkarak, bu çalışmanın ana araştırma cümlesi kripto para yatırımının içinde bulunulan maddi zorlukları aşmada orta-alt sosyoekonomik gelire sahip aile fertleri açısından giderek daha fazla başvurulan bir yöntem olduğu ve bu yöntemin doğurduğu sonucun maddi kayıpların daha da arttığı ve aile içi sorunları arttırdığı yönündedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada orta ve alt gelir grubuna ait aile üyelerinden en az birini kripto para yatırımına sevk eden motivasyonları ve bu motivasyonların içinde yaşanan sosyal ve maddi zorluk ile ilişkisini ortaya çıkarmak amacıyla nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır (Creswell, 2018: 185). Araştırmanın odaklandığı olay ve olguları yaşayan ve bu deneyimi doğrudan yansıtabilen gruplarla çalışmayı mümkün kılan fenomenolojik desen tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 80). Kripto para kullanımının nedeni ve ortaya çıkardığı sonuçlar kişinin sosyoekonomik durumu, sosyal destek sistemleri, beklentileri gibi farklı değişkenleri içerisinden barındırdığından deneyimsel farklılıklara oldukça açıktır. Bu sebeple her katılımcıdan elde edilecek verilerin özgün ve öznel olmasına yönelik inanç fenomenolojik desen kullanıma yönelik tercihte önemli bir belirleyici olmuştur.

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Çalışmanın amacı ve araştırma konusu örneklem grubuna erişilebilmesi noktasında birtakım zorlukları beraberinde getirmektedir. Özellikle kripto para yatırımcılarının çoğunlukla online kanallar üzerinden hareket etmeleri erişilebilirlik noktasında problemler ortaya çıkaracağı düşünüldükçe amaçlı örneklem yöntemlerinden birisi olan kartopu örnekleme yöntemi tercih edilerek araştırma ile ilgili duyurular yayınlanmıştır. Araştırma ilgi duyan kişilerle ve bu kişilerin önerileriyle araştırma grubuna ulaşılmaya çalışılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmaya katılım şartını sağlayan dokuz kişinin sosyodemografik verileri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Sosyo Demografik Bilgiler

Katılımcı	Yaş	Meslek	Evlilik Süresi	Eğitim Durumu	Eşin Eğitim Durumu	Çocuk Sayısı	Aylık Gelir (TL)
K1	30	Jandarma personeli	1 yıl	Lise	Lisans	Yok	20.000
K2	38	Isıtıcı işi	4 yıl	İlkokul	Lise	2	8.000-9.000
K3	37	Özel şoför	7 yıl	Lise	Lise	1	13.000
K4	40	Danışma görevlisi	Bilgi yok	Lise	Lisans	2	10.000
K5	28	Serbest meslek	2 yıl	Ön lisans	Lise	1	30.000
K6	21	Hizmet sektörü	1 yıl	Ön lisans	Lise	-	9.000
K7	45	İnşaat sektörü	28 yıl	Ortaokul	İlkokul	4	50.000
K8	47	Bilgi işlem çalışanı	18 yıl	Lisans	Ön lisans	2	13.000
K9	30	Askeriye personeli	3 yıl	Lise	Lisans	1	22.000

2.3. Veri Toplama Araçları ve Süreci

Araştırma kapsamındaki veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, araştırmacıya katılımcılara görüşme esnasında, görüşmenin gidişatına göre belirli soruları sormayabilme veya mevcut olan sorulara ekleme yapabilme (Türnüklü, 2000: 547) imkânı sağlamaktadır. Çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanmış 10 soruluk yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemle araştırmaya katılan toplam katılımcı sayısı 9 kişiye ulaşmış ve yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara araştırmanın amacı, soru formları hakkında bilgi verilerek; gizlilik ilkelerine dikkat edileceği ve sadece gönüllü katılımının esas alınacağı hakkında

bilgilendirme yapılmış ve katılımcılardan yazılı onam alınmıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Ses kaydına alındıktan sonra deşifreleri yapılan görüşmelerin toplamı 300 dakika, her bir görüşme ise ortalama 30 dakika sürmüştür. Tüm bu görüşmelerden 81 sayfa deşifre elde edilmiştir. Deşifre edilen görüşme içerikleri araştırmacılar tarafından okunarak kodlama gerçekleştirilmiştir. Bu kodlardan ortak kategori oluşturularak 3 ana tema belirlenmiştir. Araştırmacının herhangi bir olguya veya konuya yönelik genel eğilimi ve araştırma sonuçlarını belirtmek amacıyla ve daha önceden belirlenen temalara uygun olarak elde edilen veriler için betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır (Bellibaş, 2018: 513; Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256).

2.5. Etik Uygunluk

Araştırmanın etik kurallara uygun yürütüldüğüne dair İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 13.12.2022 tarihli ve 557951 sayılı onay alınmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma sonrası elde edilen verilerin analizi sonrası şu temalar oluşturulmuştur: (i) riskli yatırıma yönelmede aile içi ve genel ekonomik şartların etkisi, (ii) kripto paralara yatırım süresinde ilk etkileşim, hissedilen duygular ve çevreden gelen tepkiler, (iii) mevcut durumda katılımcıların tutumları: pişmanlık ve avuntular.

3.1. Riskli Yatırıma Yönelmede Aile İçi ve Genel Ekonomik Şartların Etkisi

Elden edilen bulguların tasnifi yapılırken öncelikle katılımcıları kripto para yatırıma yönelten çok boyutlu faktörlerden bahsetmek gerekir. Bunun için kripto para gibi riskli bir yatırım aracına yönelmede iktisadi şartlar ve beraberinde gelen zorlukların katılımcıların genel tutumunu etkilediği anlaşılmaktadır. Yapılan görüşmelerde kripto paralara yönelmeden önce katılımcıların temelde şu 3 hususta zorluk yaşadıkları gözlenmektedir:

3.1.1. Aile İçi Ekonomik Kısıtlar

Katılımcıların ailelerinin ekonomik imkansızlıkları onları zamanla riskli yatırımlara daha yatkın hale getirmiştir. Bu imkansızlıklar nedeniyle düzenli bir gelir elde etmekte zorlanan ailelerde yetişen bireyler kripto para gibi daha yüksek getiri potansiyeli olan yatırımlara yönelerek bu durumu aşmaya gayret etmişlerdir.

"Mesela babam inşaat işi yapıyor. Yaz sezonunda işler daha açık olduğu için daha çok gelir elde ediyor ama kış sezonunda iş olmadığı için evde kalmak zorunda kalıyor. Veyahut iş yapıyor parasını alamıyor. Onun gibi şeyler oluyor." (K1, 30)

"Evet, o tarz zor dönemler oldu. Yani kendi açımdan evet ailemle olarak olmadıysa da ama kendi açımdan evet oldu. Çünkü okulla iş alanını aynı anda yürütmek zor oluyordu. Mecburen bir tarafı bırakmak gerekiyordu. Ben de işi bırakmayı tercih ediyordum çoğu zaman, okula daha ağırlık vermek istiyordum. O zamanlar zor oluyordu ama bir şekilde yine aile desteğiyle vesaire halledebiliyordum. Ya da dış sıkarak diyeyim." (K6, 21)

3.1.2. Borca Düşme Durumları

Bazı katılımcılar kendileri ya da ailelerinin yaşadığı borç kriziyle mücadele etmede borçlarını ödeyebilmek için hızlı bir şekilde para kazanma ihtiyacı hissetmişler ve dolaylı olarak onların yüksek getiri potansiyeli olan kripto para yatırımlarına yönelmelerinde etkili olmuştur.

"Bizi bir borca düşürdüler mesela mal verdik malın karşılığı çıkmayınca baya bir çalışarak hallettik. Bir yerden borç alıp da borcu kapatmadık. Üretim yaparak biraz dişimizi sıkarak o borçların üstesinden geldik, o zor zamanların üstesinden geldik." (K2, 38)

"Sene 2000 bu mali krizler falan da vardı bu 2000 krizi olmuştu. Bundan dolayı işte bizimkiler, amcam da tefecilere mefecilere falan düşmüş baya bir dolar üzerinden borç almıştı. Onun baya bir zorluğunu çekmiştik ailece komple. O süreçte ben de yeni çalışmaya başlamıştım sene 2000 tabi aileme babama falan destek oluyordum o zaman." (K4, 40)

3.1.3. Mevcut Ekonomik Şartların Getirdiği Zorluklar

Katılımcılar kripto paralara yönelmeden önce kendilerine ciddi refah kayıpları yaşatan ekonomik zorluklarla karşılaşmışlardır. Bunlar arasında enflasyon, hayat pahalılığı ve işsizlik önemli yer edinmektedir.

"Borçlanacaksam da bir güvencem oluyor. Çünkü ticaret yaptığın zaman borçlanmaya da korkuyorsun. Acaba iş bulabilecek miyim? İşin devamı gelecek mi? Mesela inşaat sektörü şu an durdu. Demirin kilosu şu an 16 lira. Bankalar kredi vermiyor. 1 milyonluk daireye 200 bin lira kredi veriyor. Otomatikman de ne oluyor büyük inşaat firmaları iş yapabiliyor ama küçük çaplı, mesela 36 daire yapan bir adam o riski almıyor. Neden diyor o riski alayım diyor. ... Zaten dönüp baktığında, kripto para yatırımının en fazla yapıldığı ülkelerin hepsi enflasyonla boğuşan ülkeler. Paranı korumaya çalışıyorsun ama aynı zamanda da güzel paralar kazanmaya çalışıyorsun. Çünkü yüksek enflasyon var." (K1, 30)

"Şu an Türkiye'de çalışarak bir şeyler kazanmak bir şeyler yapmak çok zor. Yani bir kişi çalışayım da araba alayım veya bir ev alayım çok zor. ... Çok belli yani benim şu pandemi süreci olmasaydı muhtemelen (kripto sektörüne) girmeyecektim. Şöyle söyleyeyim sattığın bir şeyi bir gün sonra yerine koyamıyorsun öyle bir şey. Yani bu olabilecek bir şey değil." (K4, 40)

Aktarılan alıntılardan anlaşılacağı üzere aile içinde yaşanan maddi zorluklar ve borçlanma gibi faktörler aile bireyleri arasında riskli yatırımlara daha yatkın olma eğilimlerini arttırmıştır. Zira, düzenli bir gelir elde etmekte zorlanma durumu kripto para gibi daha yüksek getiri potansiyeli olan yatırımlara yönelmeyi kolaylaştırmıştır. Benzer şekilde, yüksek borçlanma stresi ve kaygısı katılımcıların borçlarını ödeyebilmek için hızlı bir şekilde para kazanma ihtiyacını arttırmış ve kripto paraların cazibesi onları bu alana sevk etmiştir. Ek olarak, mevcut ekonomik şartların getirdiği zorluklar da katılımcıları kripto para piyasasına girmeye daha açık hale getirmiştir. Bilindiği üzere, özellikle yüksek enflasyon oranlarına sahip ülkelerde, insanlar genellikle değerini koruyabilecek veya artıracabilecek alternatif yatırım araçlarına yönelirler ve bu da kripto paraları cazip hale getirir.

3.2. Kripto Paralara Yatırım Süresinde İlk Etkileşim, Hissedilen Duygular ve Çevreden Gelen Tepkiler

Yukarıda bulgulara dair ilk tema üzerinden bahsedilen 3 temel hususun katılımcılarda kripto paralara yönelmede bir zemin oluşturduğunu açıkladıktan sonra ikinci tema altında bu varlıklarla ilk etkileşimin, bu etkileşim süresince yaşanan duyguların ve çevreden gelen tepkilerin katılımcılar tarafından nasıl algılandığına dair bulgulara yer verilmektedir.

İlk Etkileşim: Mülakat gerçekleştirilen kişilerin bazıları ilk temada bahsedilen 4 temel unsurun bir sonucu olarak kripto paralara yönelirken eş zamanlı biçimde ya da daha öncesinde borsa ve forex gibi benzer yüksek riske sahip alternatif yatırım araçlarına yatırım yapmışlardır. Bu durum onları kayıplarını hızlıca telafi etme ve kolay para kazanma gibi motivasyonlarla bu denli yüksek risk yatırımlara yönelmelerine sevk ettiği iddia edilebilir.

"Eşim de borsa morsa yani onun da birikimi vardı onunki borsadaydı. Bizi bu işe itenlerden biri de borsaydı. Yani bir yıl önce borsa bildiğiniz yerinde saydı. Benim 200-300 bin lira param vardı yani biz bir yıl içinde bunu 30 bin lira kar yapamadık. Biraz da bu kripto olayına iten bizi borsa oldu. Altını, doları biliyorsunuz evet yatırım ama pirim yapan bir şey değil, en fazla yapsın en fazla %100 yapar yani o da ekonomik etkenlerden dolayı yoksa o da yerinde sayan bir yatırım gibi geldi bize (gülüyor) ilk başta. Borsada bir şeyler yapalım dedik dediğim gibi bizi bir şekilde kriptoya itti." (K4, 40)

Bazıları ise yatırım anlamında ilk tecrübelerini kripto paralar satın alarak gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu durum finansal okuryazarlık olmadan kripto para sektörü gibi sığ piyasalarda yüksek kazanç uman milyonlarca insanın yaşadığı kayıpların bir benzerini kendilerine yaşatmıştır.

“İlk yatırımım. Yani o biraz yeni olduğundan dolayı ilgi çekti aslında. Bir de bir ara yükseldi aslında yükselmesi de bizi cezbedi. ... Şu an içerideyim yani ama yani ilk aldığım zaman gerçekten bana kazandırdı ama almadım yani. İçeride bıraktım, onun zararını da çektik yani.” (K2, 38)

“Şöyle daha genelleme bir cevap vereyim, ilk yatırımım diyebilirim kripto sektörü. Daha evvelinde altındır, gümüşdür veya borsadır herhangi bir şekilde bir haberdim bunlardan, hiç ilgilenmezdim” (K3, 37)

Bu sektörde ilk yatırımlara dair farklı görüşler aktaran katılımcıların en büyük motivasyonları arasında kısa yoldan hızlı para kazanma arzusu gelmektedir. Ancak, yine de tek motivasyondan bahsetmek yerine aynı katılımcının birden fazla beklentiyle bu sektörde yer aldığı söylenebilir. Bu motivasyonlar arasında konforlu bir yaşam sürme, çocuklarına iyi bir gelecek hazırlama, eski günlerdeki refah seviyesini tekrar yakalama, heyecan arayışı, zevk alma ve insanları kurtarma gibi hedefler yer almaktadır. Sektörde yer almanın arkasında yatan bu çeşitli motivasyonları mevcut maddi durumdan kurtulma ve yaşam standardını yükseltme olarak özetleyebiliriz.

“Ee hayallerin var, gençsin, bir şeyler yapmak istiyorsun, risk alman lazım. Hızlı para kazanmak istiyorsun. Onun için bana daha mantıklı geldi.” (K1, 30)

“Benim de ilgimi çekti. Çünkü o zamanlar böyle çok aşırı fazla her yerde görülen rastlanan herkesin ilgilendiği bir alan değildi. Merak ettim ve o yüzden girmiştim.” (K6, 21)

“Hayır yani, maddi durumla ilgili bir problemim yok. Ben tamamen zevk için gelmişim bu sektöre.” (K7, 45)

“Aslında hayalim aslında bu biliyor musunuz yani? Çok para kazanıp, çok iyi bir duruma gelip, etrafımda çünkü çok gerçekten şey insan görüyorum. Muhtaç, fakir fukara, zor durumda.” (K8, 47)

Kripto para piyasasında belli bir tecrübe edinen katılımcıların maddi yaşam koşullarının olumlu ya da olumsuz değişmesine bağlı olarak çeşitli psikolojik ve duygusal dezavantajlar yaşadıkları yapılan görüşmelerde açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasında en yoğun hissedilen sorunlar arasında uykusuzluk, stres, sosyal çevreden kopma, aile ilişkilerinin bozulması, ruh hali, jest ve mimiklerin değişmesi, iş ortamına uyum sağlayamama, bağlanma yer almaktadır.

“Devamlı insanın aklına geliyor ve artık her şeyini etkiliyor, etkilemeye başlıyor. Ha şöyle söyleyeyim borsa gibi falan değil sabah 9 da açılıyor akşam 6 da kapanıyor gibi bir şey yok bunda. Gece de devam ediyor. Komik bir durum ama insan gece saati bile kurup 3'e 4'e 5'e tam çıktığı saatlere filan, satım yaptığı için. Gece bile bakıyorduk yani öyle söyleyeyim. Baya bir etkiliyor insanı.” (K4, 40)

“Sürekli bilgisayar başındasınız, aynı zamanda çalışıyorsunuz. Yani böyle ne diyeyim ben size diken üstündesiniz. Uyumaya çalışıyorsunuz, alarm çalıyor, uyanıyorsunuz. Yeri geliyor masada uyuyorum. Uyuduğum zamanlar oldu, yatağıma girip yatamadığım zamanlar oldu, terste kaldığım zamanlarda, yüklü işlemlere girdiğim zamanlarda. İnsan psikolojikman etkileniyor, uykusuzluk zaten insanı bir yerden sonra koparıyor. Bunun da çaresini buldum. Çay, kola, kahve, sigara bunlar hepsi bir arada olunca...” (K7, 45)

Yukarıda verilen alıntılar katılımcılar arasında en yoğun hissedilen duygulardan biri olan uykusuzluk şikayetlerine ait. Her an para kaybetme korkusu içerisinde sürekli piyasaları takip etme ve vücudun biyolojik olarak uyku ihtiyacına direnme adına sigara ve kahve aşırı tüketimi gibi önlemler alma katılımcılar arasında en yaygın çözümler arasında yer almaktadır. Aşağıda katılımcıların ifade ettiğinden anlaşıldığı üzere adeta zamanla yarışır biçimde piyasaların içerisinde göz kırpmaksızın yer alma düşüncesi beraberinde kripto para yatırımcısının sosyal hayatını da olumsuz etkilemektedir. Aileye, eş-dost ve arkadaş ortamına ayrılacak vakitlerden kısararak tüm zamanı bu piyasaya hasretme tutumu sorumlulukları yerine getirmede aksaklıklara da sebep olmaktadır. Bu yüzden katılımcılar uykusuzluk şikayetinde bulunurken aynı zamanda sosyal çevreden koptuklarından, iş ortamında bile kripto yatırımlarını düşündükleri için işe uyum sağlayamayışından ve aile içerisinde aynı ortamdayken sürekli telefona bakarak mobil uygulamalar üzerinden canlı piyasaları takip ettiklerini ve bu yüzden aile içi iletişimin kopukluğa sebep olduğunu dile getirmektedirler.

“Sosyal hayat kısıtlanıyor. O dediğin doğru. Hep telefon bakıp duruyorsun. Ondan sonra yaptığım faaliyet azalıyor gün içindeki. Ama şimdi bıraktım bak gün içinde gün yetmiyor mesela o zaman. O zaman gün hemen

bitiyordu. Saatlerce telefonun başında zaten. Sabahlıyordum çoğu zaman. Hem işine yansiyordu kötü olarak hem de aile ilişkisine yansiyordu.” (K9, 30)

Kripto piyasasındaki tüm gelişmeleri takip etme ve kaybetme korkusu olarak adlandırılabilir böylece bir tutumun vermiş olduğu mağduriyetler katılımcılarda farklı duyguları da açığa çıkarmaktadır. Bunlar arasında kazanma hırsı, zarar sonrası başarısızlığın faturasını başkalarına kesme, yüksek risk almanın vermiş olduğu gerginlik ve öfke, piyasayla inatlaşma, yatırımı oyun gibi algılama, pişmanlık ve utanma gelmektedir. Katılımcılardan bazıları kripto piyasasında yapmış olduğu yatırımlardan zarar etse de rasyonel davranıp zararı kapatmak yerine hırsına yenik düşerek kaybını telafi edecek bir mucizevi yükseliş inancına aldanmaktadır. Bu yükseliş gerçekleşmeyince de bu kez tuttuğu coinlerin bu süre zarfında makro siyasi ve iktisadi gelişmeler yüzünden yükselmediğine inanıp kendini avutmaktadır. Düşen coinleri gün gelir yükselir umuduyla sürekli elde tutmak anlamındaki “hodler” pozisyonunda katılımcılar öfke, hırs, gerginlik gibi agresif duygular yaşamaktadırlar.

“Aldığım coinlerin hiçbirini satmadım, sadece değer kaybetti. Yani hala umudum var (gülüyor).” (K2, 38)

“Bunu gördükten sonra ben bu sektöre yöneldim bu sektörde bilgi sahibi olmaya çalıştım ki en güzel öğrenme sistemi de başarısızlıktır aslında, bir tecrübedir. Tecrübe en büyük öğretmendir aslında. Ben kaybedeceğimi bile bile girdim. Ama kaybetmeseydim, birilerinin söylemesiyle alsaydım hep bir yerde yüklü miktarda kaybederdim. Ama ben ufak ufak, kaybede kaybede, tecrübe edip öğrenmek istedim. Bu şekilde.” (K1, 30)

“İşte de şöyle bir şey var baya bir asabi, sinirli oluyorsunuz. Devamlı ona odaklandığınız için işinizde hatalar yapabiliyorsunuz. Ondan dolayı baya bir laf yiyorsunuz sonuçta insanlar sizi görüyor, siz de karşılığını veriyorsunuz. Baya işimi de etkiledi.” (K4, 40)

3.3. Mevcut Durumda Katılımcıların Tutumları: Pişmanlık ve Avuntular

Derinlemesine mülakat gerçekleştirilen katılımcıların görüşmeler sırasında kripto paralara karşı mevcut tutumları genellikle pişmanlık, ders çıkarma, bu durumu bir bağımlılık gibi kabul edip içinden bir türlü çıkamama ve psikolojik hastalıklara yakalanma gibi değişken hisler içermektedir. Kripto para yatırımı bir süreç olarak değerlendirildiğinde katılımcıların bu sürecin hangi aşamasında olduğunu tam olarak kestirmek zor olsa da bu hislere bakıldığında dünyada kripto para sektöründe yer alan yatırımcıların %81 gibi büyük bir oranının zarar ettiği gerçeğinden yola çıkarak (Auer vd., 2023: 6) bu çalışmanın katılımcılarının da ya zarar edip kendilerine bir daha bu sektöre hiç girmeme sözü verdikleri ya da hodler pozisyonunda bekleyip kripto para yatırım sürecini duraklatıp başka yatırım alanlarına yöneldikleri gözlenmektedir. Ancak, yüksek riskli yatırımcı profilinde benzer risk gruplarında yer alan yatırım alanları arası geçişkenlik bu bekleme durumunun fırsat geldiğinde yeni bir risk içeren yatırım yolculuğuna geçişin fırtına öncesi sessizliği anlamına gelebilir. Bir diğer ifadeyle, borsaya hızlı bir girişle daha önce görülmedik karlara kısa sürede ulaşmayı hedefleyen yatırımcı profili umduğunu bulamadığında yaşadığı kaybı bir süre sonra foreks ve kripto para gibi alanlara yönelerek telafi etmeyi düşünmektedir. Aşağıda katılımcıların bu hususta paylaştığı görüşler bu durumu özetler niteliktedir.

“Bundan sonra al sat yapmıyorum. Bir de ihtiyacım olan parayla katıyen girmiyorum. ... Çünkü, bu piyasada her zaman bir risk var. Yatırım ihtiyacın olan parayla değil, ihtiyaç fazlası olan parayla yapılır. Bunu öğrendikten sonra daha kaybetmiyorum.” (K1, 30)

“Çok fazla kaybettik. Onun yerine altın alsaydık, dine daha yakın olup da altın alsaydık, başka şeylerle uğraşmasaydık. Taksit taksit yer alsaydık, ev alsaydık daha karlı olurduk. Keşke aptal şeylerle uğraşmasaydık.” (K9, 30)

Yatırım alanları arasında geçiş yaparak kaybını telafi etme durumu katılımcılar arasında yaygın görülen bir tutum olmakla beraber her ne kadar pişmanlık ve ders çıkarmış olduklarını belirtse de sürecin vermiş olduğu stres ve gerginliğin yaşattığı psikolojik sorunlar kripto paralardan tamamen kopmamayı beraberinde getirmektedir. Bu yüzden, katılımcılar için kripto paralar maddi bir mağduriyet olduğu kadar psikolojik yıkımları getiren bir sorunlar yumağına da sebep olmaktadır.

“Bir kere psikolojik olarak çok etkiliyor. Kazanırsan de etkiliyor kaybedersen de öyle söyleyeyim size. Kazanırken de etkiliyor yani kazanırken kaybetme korkusuyla etkiliyor. Beni özellikle bu süreçte etkileyen babamın kanser hastası olduğunu öğrendim yani ben zaten eskiden beri panik atak ve sinir konusunda psikiyatrik problemlerim var. Zaten ben ara ara tedavi oluyordum. Bu babamın olayı bir de olaylar için içine girdi ben destek almaya başladım şu anda da alıyorum.” (K4, 40)

Bu durumun farkında olan katılımcılar için kripto sektörünün bireysel yönüyle birlikte toplumsal ve makro sonuçları da benzer sonuçlar doğurmaktadır. Tüm olumsuzluklarına rağmen katılımcıların kripto piyasaları organize bir şekilde insanları tuzağa düşürme adına kurulmuş bir sistem olarak görmelerine dair aşağıdaki ifadeler bu tuzağın farkında olmalarına rağmen katılımcıların yine de ısrarla bu tuzaktan kendileri lehine bir kazanç sağlama ısrarı anlamında bir ikilem oluşturmaktadır.

“Bizim gibi geri kalmış ülkelerde, üçüncü dünya ülkelerinde, enflasyonla boğuşan ülkelerde, kripto para diye bir şey çıkardılar. ...bu kripto paralar üzerinden bizim gibi ülkeleri sömürüyorlar. Bugün sadece Türkiye’de 1,5 milyar dolar kripto para sektöründe para varmış düşün. Bu Türkiye için kötü bir durum. Çünkü ülkeden para çıkıyor, dolar çıkıyor. Benim bu piyasaya girmem için dolar almam lazım. Bu doları da Binance gibi güvenilir borsalara aktarmam lazım. Sana buradan bir vuruyor, parana, tl değer kaybediyor. Bir de sen kazanıcam ümidiyle giriyorsun, kazanamıyorsun, ee senin paranı da hortumluyor. Tamamen bir sömürü sistemi.” (K1, 30)

“Aslında şu an asıl yaptığım işimi birtakım insanlara merkeplik olduğunu düşünüyorum. İnsan gerçekten eğitilebilir bir varlıksa bu konuda kendini eğitip rızkını daha kolay kazanabileceğini düşünüyorum.” (K3, 37)

“Ben çok insan gördüm krediler çekip, altın satıp sağdan soldan borç alıp giren insanlar tanıyorum, duydum yani. Tabi ne de olsa bu gidiyor alıyor yirmi gün sonra kazandığı parayla devam ediyor. Modern soygun herhalde (gülüyor) bu teknoloji. Hepimizi soydular (gülüyor).” (K4, 40)

“Kaybettirmek üzere kurulmuş bir sektör. Biz de bunun içerisinde 3-5 kuruş yolumuza bakıp bir şeyler kazanmaya çalışıyoruz.” (K7, 45)

Katılımcı 1’in aktardığına göre kripto para sektörü dünya düzeninde yeni tür bir sömürü sistemi olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aleyhine bir durum yaratmıştır. İfadeye göre bu sistem özellikle Türkiye gibi kripto paralara aşırı talebin olduğu ülkelerde yerel para birimlerinde bir değersizleştirme yaratarak kendini göstermektedir. Sömürü sistemine benzer bir ifadeyi kullanan Katılımcı 4 için kripto paralar üzerinden modern soygun gerçekleşmektedir. Soygun benzetmesi bu piyasaların bir kurgu olduğuna dair vurguyu başka bir açıdan yorumlamak olarak adlandırılabilir. Katılımcı 3 bu piyasalara dair benzer bir düşünceye sahiptir. ‘Merkep’ benzetmesini tercih eden katılımcı kripto para sektöründe başkalarının kazancını taşıyan merkeplerin varlığından ve bu kimselerin mağduriyetlerinden bahsetmektedir.

Her 3 katılımcının sömürü, soygun ve merkeplik ifadelerinden anlaşılacağı üzere bu çalışmada yer alanların önemli bir kesimi kripto para sektörünün tuzak bir sistem olduğunu itiraf etmektedir. Ancak, yukarıda ifade edildiği üzere buna rağmen yine de bu piyasada yatırım yapma fikri bir ikilem oluşturmaktadır. İşte burada katılımcı 7’nin yukarıdaki ifadeleri bu ikilemin katılımcılar açısından nasıl algılandığına dair ipuçları vermektedir. Buna göre, sistem her ne kadar küçük yatırımcıyı kaybettirmek üzere kurulmuş olsa da kısa süreli al-sat taktikleriyle düşük karlar bu tür yatırımcı grubu için cazip gelmektedir. Katılımcı 7’nin ifadeleri giderek kaybı daha da büyüyen kripto yatırımcılarının her zaman bir kurtuluş yoluna olan inançlarının varlığını vurgulamaktadır.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Hayatın her alanında teknolojik imkanların verdiği fırsatlar, kolaylıklar ve tehditlerin ivmesi insanlık tarihinde belki de hiç olmadığı kadar son 25 yılda yoğun biçimde artış göstermiştir (Schwab, 2016). Teknoloji çağının finansal alandaki karşılığı olan kripto piyasalar, bu açıdan, son yüzyılın son çeyreğine damga vurmuş en önemli iktisadi gelişmelerden birisidir (Tapscott ve Tapscott, 2016). Bu

gelişme modern dönemde teknolojinin insan hayatına giderek daha fazla sirayet etmesinden bağımsız düşünülemez.

Kripto paralar, son dönemde dünya genelinde popülerliği artan hem yatırım hem de ödeme yöntemi olarak kullanılan dijital değer birimleridir. Kripto para birimleri, dijital bir kayıt sistemi olan blockchain teknolojisi ile işlem görür ve bu, geleneksel para birimlerinden farklı bir yapı sunar. Kripto paralar ilk aşamada mübadelede dijitalleşmenin bir göstergesi olarak algılsa da daha kapsamlı bazı araştırmalar bu varlıkların para politikalarında köklü bir değişimin habercisi olduğunu vurgulamaktadır (Benigno, 2023; Claeys, Demertzis, ve Efstathiou, 2018). Öyle ki, bazılarında göre geleneksel para politikaları günümüzde kullanılan itibari paraların yarattığı enflasyon gibi büyük tehditlere karşı çözüm üretmeye çalışırken dijital paralar itibari paraların getirdiği dezavantajlara karşı daha sağlam bir zemine oturmaktadır (Félez-Viñas, Foley, Karlsen, ve Svec, 2021). Kripto para piyasasının siyasi boyutu da benzer şekilde tartışılan diğer alanlardan biridir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni kurulan dünya düzeninde ABD hegemonyası, yapılan uluslararası anlaşmalarla politik hegemonyasını güvence altına alırken iktisadi hegemonyayı ise Bretton Woods kurumları olarak bilinen Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kurumlar inşa ederek sağlamıştır. Bu hegemonyanın teminatı ise ABD dolarının uluslararası rezerv para birimi olması sayesinde (Bibow, 2022). Günümüzde kripto paraların doların küresel hegemonyasını yıkacak bir tehdit oluşturduğu fikri giderek yaygın bir tartışma halini almaktadır (Peters, Green, ve Yang, 2022; Mbalaka, 2023). Ancak, yine de bu varlıkların alım ve satımlarının yine ABD doları üzerinden gerçekleşmesi kripto paralara bu denli kritik bir önem verilmesinin abartılı bir söylem olduğunu göstermektedir. Ayrıca, kripto para piyasası hacminin küresel finansal sisteme göre yaklaşık yüzde 1'lik bir dilime denk geldiği düşünülürse (Hermans vd., 2022) bu iddianın gerçeklikten oldukça uzak olduğu söylenebilir. Buna rağmen, kripto paraların dijital cüzdanlarda tutulması ve ticaretinde algoritmik sistemlerin kullanılması gibi yeni gelişmeler bu varlıkları cazip getirmekte iken aynı zamanda hükümetlerce para dolaşımını kontrol etmeyi zorlaştırdığı için para otoriteleri tarafından endişe uyandırmaktadır (Dierksmeier ve Seele, 2018).

Kripto piyasaların küresel iktisadi sisteme gün geçtikçe daha çok entegre olmasına dair çok sayıda akademik çalışma mevcuttur (Rejeb, Rejeb, ve G. Keogh, 2021; Wątorrek, Kwapień, ve Drożdż, 2023) Ancak, kripto paraların toplumun geniş kesimlerince kullanılmasının doğurduğu sosyal ilişkilerdeki değişimlere dair görece daha az sayıda çalışma bulunmaktadır (Barkin, 2003; Davis, 2019; Dodd, 2014). Bu durum, dijital paraların sosyal boyutunu tekrar gündeme getirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, kripto paraların Türkiye'de orta ve alt gelir grubunda yer alan evli bireylerde yatırım aracı olarak kullanılmasında ne tür risklerin ortaya çıktığına dair belli bulgulara ulaşarak dijital paraların sosyal ilişkilerdeki ve ağılardaki değişimi ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular göstermektedir ki kripto piyasasında yer alan değişik gelir grupları arasında orta ve alt gelire sahip olan kimseler farklı motivasyonlarla bu sektörde kar peşinde koşmaktadırlar.

Yatırım öncesi ekonomik ve sosyal şartlar göz önüne alındığında bu kimselerin genellikle maddi sıkıntı çeken bir aile ortamında yetiştikleri gözlenmektedir. Ancak, özellikle gençlik çağında arzuladığı bir hayat standardına farklı sebeplerden ötürü erişemeyen kimseler bir işe girmesiyle düzenli maaş almaya başladıktan sonra ekonomik özgürlüklerini ilan edercesine geciktirilmiş bu arzularını hayata geçirebilmek için kripto paralar satın almışlardır. Zira, geciktirilmiş refahı hızlıca yakalayacak yüksek karlar ancak kripto para sektörü gibi yüksek riskli, sığ ve dalgalı piyasalarda mevcuttur (Giudici, Milne, ve Vinogradov, 2020). Kazanç yerine kayıpların yaşanması ise bu bireyler açısından sadece arzularını daha da ötelemiş olmak manasına gelmez, aynı zamanda giderek derinleşen bir maddi kayıp sarmalının işaretçisi demektir.

Bireylerin aile içerisinde yaşadığı maddi imkansızlıkların kripto paralara yönelmede etkili olmasının yanında, dünya genelinde yaşanan COVID-19 pandemisi sonrası, finansal ve ekonomik yapıların kırılganlıklarının artması ve krize daha fazla açık hale gelmesiyle beraber gelir kayıplarında yaşanan dramatik değişimin kripto paralar üzerinden elde edilecek gelirle telafi edilmesi isteğinin kripto paralara olan talebi arttırdığı söylenebilir (Ben Khelifa, Guesmi, ve Urom, 2021). Bu çalışmada derinlemesine mülakat gerçekleştirilen pek çok katılımcının mevcut ekonomik şartların getirdiği zorluklardan dert yanması bu iddiayı doğrulamaktadır. Zira, pandemi sonrası dünyanın her tarafında istihdamda gözle görülür düşüşler yaşanmış, pek çok işletme kapanma noktasına gelmiş ve bireylerin ekonomik anlamda güvenceleri sarsılmıştır. Orta ve alt gelir grubundaki bireyler de bu olumsuzluklardan etkilenmiş ve pek çoğu ekonomik anlamda yeni çözüm yolları aramaya başlamıştır. Bu çözüm yollarından biri de kripto paralar olmuştur (Korkut ve Doğrul, 2020). Kripto paraların özellikle anonimlik, hızlı işlem kapasitesi, düşük işlem ücretleri ve potansiyel getirisi gibi avantajları, düşük gelirli bireylerin bu varlıklara yönelmelerinde önemli bir etken olmuştur. İstihdam imkanlarının daralması, gelir kaynaklarının azalması ve maddi belirsizlikler, bu bireylerin ekonomik durumlarını düzeltme ve gelir kayıplarını telafi etme isteği doğurmuştur. Kripto paralar, yüksek getiri potansiyeli ve kolay erişilebilirliği nedeniyle, bu bireylerin çözüm yolu olarak görülmüştür (Grobys ve Junntila, 2021).

Çalışmamızda yer alan bireylerin sosyo-demografik geçmişleri esas alındığında bu kimselerin genellikle istikrarlı bir gelir kaynağı olmaksızın mali belirsizliklerle karşı karşıya oldukları gözlenmiştir. İşsizlik, düşük ücretler, istikrarsız çalışma saatleri ve diğer ekonomik zorluklarla uğraşan bireyler kripto paralardaki fiyatlanmaların çok dalgalı olduğunu görse de bazı durumlarda yüksek getiriler elde etme potansiyelinin cazibesine kapılarak gelirlerini artırma ve ekonomik durumlarını iyileştirme fırsatı sağlar düşüncesiyle kripto paralara yatırım yapmışlardır.

Aile içi maddi geçmiş ve mevcut ekonomik şartların kötü olması gerçeğinden yola çıkarak kripto paraları bir tür acil çıkış kapısı olarak gören katılımcıların yatırım süreçlerinde bekledikleri kazançları sağlayamadıkları gözlenmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında en önemli etkenler arasında finansal okuryazarlık seviyesinin düşük olması, kripto para piyasalarının yeterince düzenlenmemiş olması ve sığ piyasada spekülasyon hareketlerin küçük yatırımcının zararına sonuçlar vermesi sayılabilir (Auer ve Tercero-Lucas, 2022: 12). Bu durumun kaçınılmaz sonucu ise ihtiyacı olan parayla yatırım yaparak risk alan orta ve alt gelir grubu bireylerin kayıplarını derinleştirmesidir. Kayıplar arttıkça sahip olduğu varlıkları satma, bankadan kredi çekme ve tanıdıklardan borç alma yoluyla yeniden bir kaynak yaratıp bu kaynağı kripto para alımında kullanan bireyler tüm umutlarını kaybedince bu varlıklara umut bağlamaya devam etmişlerdir. Ancak, kimi piyasayla çok fazla inatlaşmadan bu sektörü kötüleyerek uzaklaşırken kimileri ise kripto para bağımlısı haline gelmişlerdir.

Bağımlılık süreçlerinde katılımcıların kripto paraların kendi sosyal hayatlarında, aile içi ilişkilerde ve iş yaşamında yarattığı tahribatı gözlemlemelerine rağmen bu bağımlılıktan kurtulma konusunda isteksiz olmaları bir yandan bu konuda profesyonel destek almaları gerektiğini, diğer taraftan ise mevcut ekonomik koşulların yarattığı çaresizlik hissi ile alakalı olduğu sonucunu doğrulamaktadır. Zira, bu bağımlılıktan kurtulmak aynı zamanda şimdiye dek ortaya çıkan borçluluk ve gelir kayıplarını düzenli bir işte önceden belirli bir maaşla telafi etmek anlamına gelmektedir. Belki yıllar alabilecek bu maddi toparlanma süreci yerine ihtimali az da olsa bir şans yakalanırsa kripto para bağımlılığını devam ettirerek bir gün tüm sorunları aşacak bir maddi kazanım sağlanacağı beklentisi katılımcılarda her zaman bir temenni olarak yer almaktadır. Ancak, bu çok dinamik bir süreç olduğu için, bir yandan katılımcılar açısından kaderin bir gün kendi yüzlerine bakacağını düşünürlerken aynı zamanda yukarıda belirtilen sorunlar daha da derinleşmektedir.

Katılımcılar bir süre sonra mevcut durumu kabullenip bir daha bu alanda yatırım yapmamak üzere sektörden ayrılırken, önemli bir kısmı bu beklentiyi yaşamlarındaki sosyal ve ekonomik çöküntüye rağmen sürdürmeyi tercih etmektedirler. Bağımlılıktan kurtulmak isteyenler için Türkiye’de henüz bu talebe cevap verecek müstakil bir psikolojik tedavi hizmet alanı gelişmemiştir. Ancak, öte yandan, yakın zamanda bahsedilen durumun akademik camiada bir karşılığı olduğu varsayımıyla, dijital para bağımlılığı adı altında yeni bir tür bağımlılık çeşidinin ortaya çıktığı söylenebilir. Henüz akademik literatür doygunluğa ulaşmamasına rağmen kliniklerde kripto para bağımlılığı konusunda danışma hizmeti verilmektedir. Gelecek yıllarda bu hizmetin arz ve talep boyutunun artacağı varsayıldığında akademik olarak da bu gerçeğin analiz edilmeye ve farklı politika çözümleri sunmaya ihtiyaç duyulacağı kaçınılmazdır. Bu çalışma henüz gelişme aşamasında olan bu literatüre naif bir katkı sunmayı amaçlayarak literatüre özgün bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Auer, R., & Tercero-Lucas, D. (2022). Distrust or speculation? the socioeconomic drivers of U.S. cryptocurrency investments. *Journal of Financial Stability*, 62, 1-23. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2022.101066>
- Auer, R., Cornelli, G., Doerr, S., Frost, J., Gambacorta, L., Frost, J., & Gambacorta, L. (2023). Crypto trading and bitcoin prices: evidence from a new database of retail adoption (BIS Working Papers Sy 10266; ss. 1-40). Zurich: The Bank for International Settlements (BIS). Geliş tarihi gönderen The Bank for International Settlements (BIS) website: <https://www.ssrn.com/abstract=4357559>
- Aysan, A. F., Demir, E., Gozgor, G., & Lau, C. K. M. (2019). Effects of the geopolitical risks on bitcoin returns and volatility. *Research in International Business and Finance*, 47, 511-518. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2018.09.011>
- Barkin, J. S. (2003). Social construction and the logic of money: financial predominance and international economic leadership. Albany, NY: State University of New York Press.
- Bellibaş, M. Ş. (2018). Sistemik derleme çalışmalarında betimsel içerik analizi. Beycioğlu, K., Özer, N., & Kondakçı, Y. (Ed.). *Eğitim Yönetiminde Araştırma içinde* (ss. 511-529). Ankara: Pegem Akademi.
- Ben Khelifa, S., Guesmi, K., & Urom, C. (2021). Exploring the relationship between cryptocurrencies and hedge funds during covid-19 crisis. *International Review of Financial Analysis*, 76, 101777. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2021.101777>
- Benigno, P. (2023). Monetary policy in a world of cryptocurrencies. *Journal of the European Economic Association*, 21(4), 1363-1396. <https://doi.org/10.1093/jeea/jvac066>
- Bibow, J. (2022). ‘King dollar’ forever? prospects for a new bretton woods. *Review of Keynesian Economics*, 10(4), 559-579. <https://doi.org/10.4337/roke.2022.04.06>
- Brunton, F. (2019). Digital cash: the unknown history of the anarchists, utopians, and technologists who built cryptocurrency. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Bulut, M., & Menteş, N. (2022). Finans sektöründe bazı davranışsal bağımlılıklar; patolojik ticaret, sorunlu borsa ve sorunlu kripto para ticareti. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 5(1), 1-12. <https://doi.org/10.38004/sobad.1054202>
- Claeys, G., Demertzis, M., & Efstathiou, K. (2018). Cryptocurrencies and monetary policy (Bruegel Policy Contribution Sy 2018/10; ss. 1-12). Brussels: Bruegel. Geliş tarihi gönderen Bruegel website: <http://hdl.handle.net/10419/208013>
- Creswell, J. W. (2018). Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni (4. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Davis, A. (2019). *Money as a social institution: the institutional development of capitalism*. London: Routledge.
- Dembinski, P. H. (2009). *Finance: servant or deceiver?*, London: Palgrave Macmillan UK. <https://doi.org/10.1057/9780230595057>
- Dierksmeier, C., & Seele, P. (2018). Cryptocurrencies and business ethics. *Journal of Business Ethics*, 152(1), 1-14. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3298-0>
- Dodd, N. (2014). *The Social life of money*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Dülek, B. (2022). Teknoloji kabul modeli çerçevesinde tüketicilerin kripto para kullanım niyetlerinin incelenmesi. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 313-334. <https://doi.org/10.33399/biibfad.1076948>
- Epstein, G. A. (2005). Introduction: financialization and the world economy. Epstein, G.A. (Ed.), *Financialization and the World Economy* içinde (ss. 3-17). Cheltenham, UK ; Northampton, MA: Edward Elgar.
- Félez-Viñas, E., Foley, S., Karlsen, J. R., & Svec, J. (2021). Better than bitcoin? can cryptocurrencies beat inflation? *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3970338>
- Fenkli, M., Çırak, A., & Soylu, S. (2023). İzmir ilinde tüketicilerin online alışverişlerinde ödeme yöntemi olarak kripto para kullanımına yönelik tutumu üzerine bir araştırma. *İstanbul İktisat Dergisi*, 73(1), 143-184. <https://doi.org/10.26650/ISTJECON2022-1132199>
- Fettahoğlu, S., & Sayan, Ö. (2021). Attitudes of individuals about using cryptocurrencies: evidence from turkey. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(42), 1122-1146. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.793380>
- Giudici, G., Milne, A., & Vinogradov, D. (2020). Cryptocurrencies: market analysis and perspectives. *Journal of Industrial and Business Economics*, 47(1), 1-18. <https://doi.org/10.1007/s40812-019-00138-6>
- Grobys, K., & Junttila, J. (2021). Speculation and lottery-like demand in cryptocurrency markets. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 71, 101289. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2021.101289>
- Hermans, L., Ianiro, A., Kochanska, U., Törmälehto, V.-M., van der Kraaij, A., & Simón, J. M. V. (2022). Decrypting financial stability risks in crypto-asset markets. *Financial Stability Review*, https://www.ecb.europa.eu/pub/financial-stability/fsr/special/html/ecb.fsrart202205_02~1cc6b111b4.en.html
- Kesebir, M., & Küsbeci, B. (2022). Uluslararası piyasalarda kripto paranın güvenlik açıkları ve buna karşı önlemler. Terzioğlu, H.Ç. & Buğan, M. F. (Ed.). *Kripto Para ve Uluslararası Piyasalar* içinde (ss. 95-112). Ankara: Orion Akademi.
- Korkut, C., & Doğrul, M. (2020). The future of cryptocurrency after the pandemic: reflections on the pandemic. Şeker, M., Özer, A. & Korkut, C. (Ed.). *Reflections on the pandemic in the future of the world* içinde (ss. 645-654). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Lapavitsas, C. (2013). *Profiting without producing: how finance exploits us all*. London ; New York: Verso.
- Mbalaka, B. (2023). The finance money crisis and cryptocurrencies: Is the US dollar hegemony in an interregnum?. *Digital Policy Studies*, 2(1), 9-22. <https://doi.org/10.36615/dps.v2i1.1357>
- Öncü, S., & Ektik, D. (2021). Kripto paraların yatırım amaçlı kullanımı: riskler ve getiriler. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 362-395. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1015799>

- Oyman, N. (2022). Dijital gelişmeler kapsamında sosyo-ekonomik yaşam ve din: kripto para örneği. *ATEBE*, (7), 61-78. <https://doi.org/10.51575/atebe.1020766>
- Özdoğan, B., & Turan Artuç, Z. (2022). Merkez bankası dijital para birimlerine dijitalleşme ve merkeziyetsizlik çerçevesinden eleştirel bir bakış. Karğın, M., Özcan, S.E. & Bakırtaş, D. (Ed.). *Geçmişten Günümüze Para, Bankacılık ve Finans Tartışmaları* içinde (ss. 41-72). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Paribu. (2022). *Kripto para bilinirlik ve algı araştırması* [Araştırma Raporu]. Geliş tarihi gönderen https://www.paribu.com/blog/wp-content/uploads/2022/08/RAPOR_2022.pdf
- Peters, M. A., Green, B., & Yang, H. (Melissa). (2022). Cryptocurrencies, china's sovereign digital currency (dcep) and the us dollar system. *Educational Philosophy and Theory*, 54(11), 1713-1719. <https://doi.org/10.1080/00131857.2020.1801146>
- Pilatin, A. (2022). Bireylerin sosyo-ekonomik özellikleri kripto varlık satın almalarını etkiler mi? Türkiye'den kanıtlar. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 665-678.
- Pilatin, A., Dilek, Ö. (2023). Investor intention, investor behavior and crypto assets in the framework of decomposed theory of planned behavior. *Curr Psychol*. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04307-8>
- Rejeb, A., Rejeb, K., & G. Keogh, J. (2021). Cryptocurrencies in modern finance: a literature review. *Etikonomi*, 20(1), 93-118. <https://doi.org/10.15408/etik.v20i1.16911>
- Schwab, K. (2016). *The fourth industrial revolution* (First U.S. edition). New York: Crown Business.
- Sonkurt, H. O., & Altınöz, A. E. (2021). Cryptocurrency investment: a safe venture or a new type of gambling? *Journal of Gambling Issues*, (47). <https://doi.org/10.4309/jgi.2021.47.8>
- Tapscott, D., ve Tapscott, A. (2016). *Blockchain revolution: how the technology behind bitcoin is changing money, business, and the world*. New York: Portfolio / Penguin.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılacak nitel bir araştırma tekniği: görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559.
- Vigna, P. ve Casey, M. (2016). *Cryptocurrency: the future of money*. London: Vintage.
- Wątorrek, M., Kwapien, J., & Drożdż, S. (2023). Cryptocurrencies are becoming part of the world global financial market. *Entropy*, 25(2), 377. <https://doi.org/10.3390/e25020377>
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş 9.baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, İ. (2022). Modern islam iktisat düşüncesinde kalkınmanın seyri: erken sanayisizleşme ve finansallaşma tecrübeleri. Akkaş, E. (Ed.). *İslami Finansın Politik Ekonomisi: Körfez Ülkeleri Uygulaması* içinde (ss. 27-58). İstanbul: İktisat Yayınları.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde BİİBFAD Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: İsa Yılmaz, çalışmada konunun belirlenmesi, literatür, veri analizi ve raporlama bölümlerinde katkı sağlamıştır. Burak Acar, literatür ve verilerin toplanması aşamalarında katkı sağlamıştır. Ömer Miraç Yaman, literatür ve tartışma-sonuç aşamalarında katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı yaklaşık olarak %50, 2. yazarın katkı oranı %30, 3. yazarın katkı oranı %20'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması vardır/yoktur.

Etik Kurallara Uygunluk: Araştırmanın etik kurallara uygun yürütüldüğüne dair İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 13.12.2022 tarihli ve 557951 sayılı onay alınmıştır

Teşekkür: Gösterdikleri yoğun ilgi ve emeklerinde dolayı BİİBFAD Dergisi Editör Kurulu'na ve sağladıkları katkılarında dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

EXTENDED ABSTRACT

This study aims to reveal the motivations that lead to invest in cryptocurrencies by family members belonging to the middle- and lower-income groups. Based on this, the main research statement is that cryptocurrency investment is a method increasingly used by family members with lower-middle income to overcome financial difficulties, and the result of this method is that it deepens economic losses and increases domestic problems.

The phenomenological design and qualitative research approach, which enables working with groups that experience the events and phenomena, were preferred. The data within the scope of the research were collected through the information obtained from the literature and a semi-structured interview form developed with expert opinion. In the study, in-depth interviews were conducted using a 10-question semi-structured interview form prepared in accordance with the purpose of the research. With this method, the total number of participants in the study reached 9 people and face-to-face interviews were conducted. The interviews were recorded with a voice recorder.

The total duration of the interviews, which were transcribed after being recorded, was 300 minutes and each interview lasted an average of 30 minutes. From all these interviews, 81 pages of transcripts were obtained. The transcribed interview contents were read and coded by the researchers. From these codes, 3 main themes were identified by creating a common category. The findings show that among the different income groups in the crypto market, people with middle and lower income pursue profit in this sector with different motivations. Considering the pre-investment economic and social conditions, it is observed that these people are usually raised in a family environment with financial difficulties. However, people who could not achieve the standard of living they desired, especially in their youth bought crypto assets for various reasons to realize their delayed desires, as if declaring their economic freedom after they started to receive a regular salary with getting a job. For these individuals, losses instead of gains not only mean that they have further postponed their aspirations, but also signal a deepening spiral of poverty.

It has been observed that the participants, who see cryptocurrencies as a kind of emergency exit door based on the fact that the financial background of the family and the current economic conditions are bad, have not been able to make the expected gains in the investment processes. Among the most important factors in the emergence of this situation are the low level of financial literacy, the fact that cryptocurrency markets are not sufficiently regulated and speculative movements in the shallow market to the detriment of small investors. The inevitable result of this situation is that middle- and lower-income group individuals who take risks by investing the money they need deepen their losses. As losses increased, individuals who created a new resource by selling their assets, taking loans from the bank and borrowing from acquaintances and used this resource to buy crypto assets continued to pin their hopes on these assets when they lost all hope. However, while some have walked away from the market by disparaging the sector, others have become addicted to cryptocurrencies.

The important contributions of the study include encouraging increased financial literacy by drawing attention to the social destruction of investment behavior without adequate information, policy advice on the need for more regulation of investment areas that are not sufficiently regulated and supervised locally, increasing the alternatives of the debt system and credit mechanism for low-income families, and diversifying resources that will provide effective solutions for poor families to fight poverty.